

breddt. Netop derfor kan det undre lidt, at det nordeuropæiske områdes forhold til efterkrigsverdenens geografisk fjerne, men i enhver henseende mest indflydelsesrige stormagt, USA, ikke er genstand for selvstændige analyser; Marshallplanens og Atlantpagtens rolle berøres rigtignok, men slet ikke systematisk. Og i delvis forlængelse heraf: omtale af efterkrigstidens kulturelle og ideologiske nyorienteringer er så godt som fraværende. Endelig kunne man vel her midt i 1990'erne have forventet i hvert fald et enkelt russisk (eller baltisk) bidrag til en bog af denne karakter.

Poul Villaume

NILS VOLLERTSEN: Det danske mindretal. En række studier om det danske i en tysk stat. Odense Universitetsforlag 1994, 166 s., ill.

NILS VOLLERTSEN: Sydslesvig. En landsdel i nationalt opbrud 1945-1948. Odense Universitetsforlag 1994, 298 s., ill.

De to bind udarbejdet på baggrund af Nils Vollertsens historiespeciale og licentiatafhandling ved Odense Universitet udgør de første dele af en »samlet sydslesvigsk mindretalshistorie« 1945-1990. Fremstillingerne bygger på mindretalsorganisationers arkiver og en lang række erindringer. En stor del af de sidstnævnte har Nils Vollertsen selv fremskaffet gennem interviews med folk fra mindretallet (192 ialt). Det er mindretallets historie set ud fra »det danske mindretals kollektive bevidsthed« (forord til Sydslesvig). Det klare danske udgangspunkt giver sig konkret udtryk i, at alle de sydslesvigske byer har danske navne, og i at fremstillingen er mere kritisk overfor tyske motiver end overfor mindretallets. Der savnes indledende overvejelser om denne tilgang til mindretallets historie, herunder også om problemerne med at anvende de mange interviews som historiske kilder. Forf. skriver (Det danske mindretal s. 111): »Det er aktørerne der taler. De er stemmer i tiden, og det er deres syn, som jeg skitserer. Det giver dem en stor dokumentarisk værdi for deres tid«, men det udelukker ikke en kritisk anvendelse.

»Det danske mindretal« består af seks mindre studier, der tilsammen skal give »den politiske og sociale ramme« for forf. efterfølgende arbejde. Først forsøges via en skildring af henholdsvis den danske, tyske og britiske sydslesvigspolitik at opstille den internationale politiske ramme for udviklingen i Sydslesvig. Fremstillingen er dog meget kortfattet og mangler sammenhængende analyser af motiver og mål. Det andet delstudie beskæftiger sig med forholdet mellem dansk og tysk i Sydslesvig og præsenterer en række af de gnidningspunkter, som i dagligdagen adskilte det danske fra det tyske i Sydslesvig: Hærværk mod de danske skoler, udelukkelse af tyske lokalsamfund, skolevalget og anklagen om at være flæskedanskere. Hertil kom, hvad der beskrives som mindretallets latente mistro til det tyske samfund og demokrati. Begivenhederne er set fra en dansk vinkel, og der tales om de »tyske overgreb imod den danske bevægelse frem til 1954« (s. 39). Årsagen til skiftet forklares med den tyske regerings ønske om at bedre forholdet til Danmark, og resultatet blev bedre arbejdsforhold for mindretallets organisationer Sydslesvigs Forening (SSF) og Südschleswiger Wählerver-

band (SSW). Forf. kommer dog ikke ind på, i hvor høj grad den tyske regerings mere venlige kurs påvirkede den lokale udvikling. De fleste af de overgreb, der nævnes, må snarere kunne henføres til lokale uenigheder end til regeringen i Bonn. I tredje afsnit gennemgås stemmetal (SSW) og medlemstal (SSF). Det er specielt væksten umiddelbart efter krigsafslutningen frem til 1948, der springer i øjnene. SSF's medlemstal voksede i denne periode fra 11.800 til 74.700, og faldt derefter, så der fra midten af 1960'erne var omkring 25.000 tilbage (s. 70, 79). I det fjerde hovedafsnit beskriver forf. mindretallets sociale sammensætning som præget af »lavere sociale lag« og påpeger storbøndernes betydning som opinionsdannere i landdistrikterne. Bogens femte del er nogle korte betragtninger om mindretallets kulturvaner, og det sidste afsnit, der samtidig er bogens længste, giver et tidsskildre fra før 1945 og præsenterer en række kulturelle, sociale og politiske træk, der prægede mindretallets udvikling også efter 1945. Disponeringsmæssigt kunne man have ønsket, at der var blevet indledt med dette afsnit. Bogen indeholder spændende dele, men savner en samlet vurdering for at fremstå som en ramme for det efterfølgende studie. Hertil kommer, at fremstillingen trænger til en sproglig gennemarbejdning. Der er en del forvirrende og knudrede sætninger, og det er i flere tilfælde svært at vurdere, hvorvidt det er Nils Vollertsen eller et interview, der taler.

Studiets anden del, »Sydslesvig. En landsdel i nationalt opbrud 1945-1948«, fremstår med langt større tyngde end den første. Bogen beskriver mindretallets udvikling i de første efterkrigsår og er delt op i tre hovedafsnit, der beskriver henholdsvis den politiske, den kulturelle og den sociale udvikling. Allerede i forordet præsenteres hovedtemaet som debatten mellem en danskorienteret eller hjemstavnspræget kurs. Den første knytter sig til det »gamle« mindretal, der stadig ønskede en tilbagevenden til Danmark. Den anden var knyttet til det »nye« mindretal, der ville sikre rammerne for den slesvigske hjemstavn. Der var en uenighed om vægtningen mellem det danske og det regionale, der gik igennem både det politiske og det kulturelle arbejde.

Bogens længste afsnit (s. 13-124) beskæftiger sig med den politiske udvikling. Først præsenteres det »nye« og det »gamle« mindretal. Det nye eller hjemstavnsbevægelsen bestod af danskorienterede socialdemokrater fra byerne Schleswig og Flensburg samt de frisiske og ejderstedske bønderes hjemstavnsbevægelse, der via en tilknytning til det danske håbede på større regional autonomi. Her over stod de »gamle« danske, der så sig selv som de naturlige ledere af en national genrejsning. Den nye tilslutning ramte de gamle med overraskelse og fremkaldte mistro (s. 45-48). Dette gav sig udtryk i en meget grundig behandling af ansøgninger om medlemsskab i SSF og under kampen for at etablere et mindretalsparti. Det lykkedes de »gamle« at fastholde deres kontrol over SSF, selvom de i 1948 kun udgjorde 2-3% (s. 108), mens det blev de »nye«, der stod stærkest i partiet SSW. Som et supplement til denne organisationshistorie gennemgår forf. derefter (s. 103-124) forholdet mellem »de gamle og de nye« egn for egn og peger på en række forskelligheder, som begrundes med karismatiske enkeltpersoner, egenskulturer, sociale konflikter og de tidligere nazisters status i lokal-samfundet. I det kulturelle arbejde (s. 127-228) trådte konflikten også frem. De gamle så det kulturelle som en vej til at genopvække det oprindelige danske i sydslesvigerne og fremhævede sproget og den danske kultur. Problemet var imidlertid, at hjemstavnsbevægelsen ikke ønskede en »danisering«. Det lykkedes derfor ikke at trænge den tyske kultur tilbage. Det centrale element i den

kulturelle kamp var etableringen af danske skoler, der muliggjorde både en dansk kulturel påvirkning og en bekendelse til det danske. Forf. redegør detaljeret for mindretallets problemer med økonomien, de britiske og tyske myndigheder, lærermangelen og boligangelen i forbindelse med oprettelsen af nye danske skoler. Anført og stramt styret af skoleforeningens leder Bernhard Hansen lykkedes det 1945-1948 at bygge et danskorienteret skolevæsen med 52 skoler op. Bogens sidste hovedafsnit beskæftiger sig med bevægelsens sociale tiltag, sydslesvighjælpen og etableringen af et dansk sundhedsvæsen. Forf. imødegår i dette afsnit den daværende kritik fra tysk side om, at de nydanske var »Speck-dänen«. S. 237 påpeges det, at der i 1946 var knap 29.000 der modtog hjælpen, og hele 80.000 der stemte på SSW. Overfor dette argument kan indvendes, at der dels var ventetid på at blive SSF-medlem (s. 51), hvilket var en forudsætning for at modtage hjælpen, og at der dels var en karenstid for at opnå hjælpen (s. 237f). Med de sociale problemer, der prægede de første efterkrigsår, virker det sandsynligt, at muligheden for materiel hjælp har været en medvirkende årsag til den eksplosive tilslutning til SSF og SSW. Hermed ikke sagt, at det er den eneste.

Selv om man godt kunne ønske sig, at forf. i højere grad ville løsrive sig fra mindretallets selvforståelse, så er bogen et spændende og indlevende bidrag til forståelsen af det danske mindretal i Sydslesvig og grænseegnen generelt. Fremstillingen kommer ikke ud over at se udviklingen gennem mindretallets briller, men de mange interviews bærer fortællingen frem og tegner en række fascinerende tidsbilleder. Sprogligt er bd. 2 langt mere gennemarbejdet end det første, omend det stadig kan være svært at skelne mellem, hvornår det er et interview, og hvornår det er forf., der taler. Hvis dette er tilsigtet, havde det været ønskeligt med en indledende diskussion af fremgangsmådens implikationer. Begge bøger indeholder en række illustrationer, der understøtter fortællingen. Dog virker portrætterne bd. 2 s. 60-61 fejlplacerede i forhold til teksten, og man savner i allerhøjeste grad et kort, der placerer tekstens mange lokaliteter.

Klaus Petersen

WILHELM CHRISTMAS-MØLLER: Obersten og kommandøren. Efterretningstjeneste, sikkerhedspolitik og Socialdemokrati 1945-1955, Gyldendal 1995, 274 s.

Bogen om den danske militære efterretningstjeneste i perioden 1945-1955 blev Wilhelm Christmas Møllers (WCM) sidste offentliggjorte arbejde. I bogen giver Christmas Møller plads til en skildring af sin personlige udvikling og en række erindringsglimt. Dermed formulerer han i denne bog selv et stykke af sit eftermæle. »Obersten og Kommandøren« handler derfor i lige så høj grad om den unge konservativt orienterede studentermedhjælp i Forsvarets Efterretningstjeneste (FET) vurderet af den modne historiske og politiske analytiker med et systemkritisk udgangspunkt, som den handler om efterretningstjenesten, sikkerhedspolitikken og socialdemokratiet.

Den danske militære efterretningstjeneste og det militære E-arbejde er for perioden indtil 1945 beskrevet meget detaljeret i Hans Chr. Bjergs bog om »Ligaen« fra 1985. Der er ikke mange hemmeligheder om E-stoffets indhent-